

Czytanie *Poetyki* Arystotelesa – główne problemy teorii poezji

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Arystoteles, *Rozdział IV. Geneza i rozwój twórczości poetyckiej: epepei, jambu, tragedii*, [w:] tegoż, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 319–322.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 366.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 362–363.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 337.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 323.
- Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 330.

Czytanie *Poetyki* Arystotelesa – główne problemy teorii poezji

John William Waterhouse, *Ulysses i syreny*, 1891

Źródło: domena publiczna.

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Przedmiotem tego wykładu będzie sztuka poetycka jako taka, jej gatunki oraz właściwości każdego z nich, sposób, w jaki należy układać fabułę, jeśli utwór poetycki ma być piękny, jego składniki ilościowe i jakościowe, a także wszystkie inne sprawy, które wchodzą w zakres tej dyscypliny badawczej.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.

Tak zaczyna się *Poetyka* Arystotelesa, traktat, w którym filozof przedstawia swoją teorię poezji. Z pozoru wszystko wydaje się jasne i proste. Tak jednak nie jest. Czym jest poezja i dlaczego nie każdy utwór wierszowany się do niej zalicza? Czym są „wszystkie inne sprawy” i dlaczego w traktacie brakuje jasnej definicji podstawowego pojęcia – *mimesis*? W tej lekcji przyjrzymy się tym fragmentom *Poetyki*, które odnoszą się do najważniejszych problemów sztuki poetyckiej i wyciągniemy z nich wnioski.

Twoje cele

- Przeanalizujesz fragmenty *Poetyki* Arystotelesa.
- Zrekonstruujesz znaczenie podstawowych pojęć Arystotelesowskiej teorii poezji: *mimesis*, *katharsis* oraz samego pojęcia poezji.
- Poznasz typologię gatunków poezji, którą zaproponował Arystoteles.
- Za pomocą mapy myśli uporządkujesz wiadomości dotyczące pojęcia *mimesis* oraz pochodzenia gatunków poetyckich.

Przeczytaj

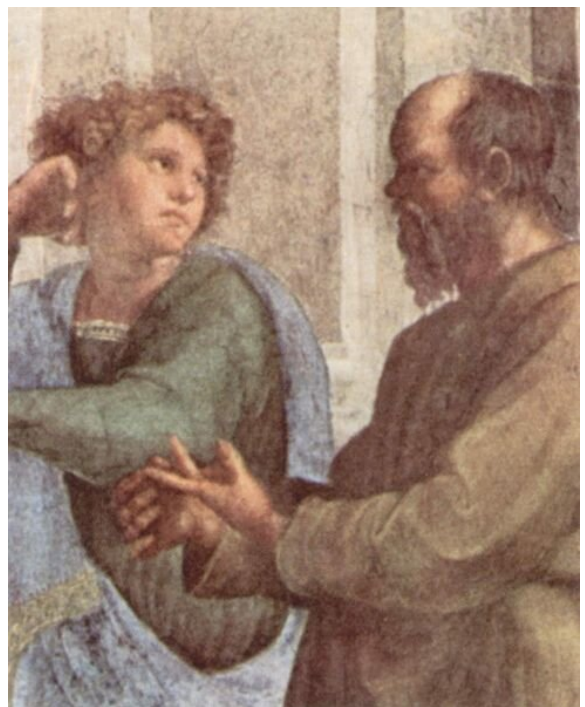
Co to znaczy: poezja?

Gdyby zapytać dziesięć losowo wybranych osób, czy język poetycki różni się od języka potocznego, prawdopodobnie większość zgodziłaby się bez namysłu, że tak – nawet jeśli nie potrafiliby dokładnie powiedzieć, na czym polega ta różnica. Zapomnij na chwilę wszystko, co wiesz o wierszach i spójrz na nie jako na zwykłe teksty, takie jak ulotki, listy zakupów, powieści. Znajdujesz się teraz w takiej samej sytuacji jak Arystoteles, kiedy zaczynał pisanie *Poetyki*. Słowo **poezja** oznaczało po prostu „tworzenie”:

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Sztuka słowa [...], która posługuje się zarówno samą mową prozaiczną jak też wierszem, jednym jego rodzajem lub mieszaniną różnych miar wierszowych, nie posiada dotychczas nazwy. Nie potrafimy bowiem objąć wspólną nazwą mimów Sofrona i Ksenarcha, dialogów sokratycznych ani też utworów, w których naśladowanie tworzy się za pośrednictwem trymetrów jambicznych, wierszy elegijnych i wszelkich innych miar wierszowych. Stąd ludzie łączą słowo „tworzyć” (gr. *poiein*) z formą wiersza i jednych nazywają twórcami elegijnymi, innych epickimi, przy czym miano twórcy (poety) nadają im nie ze względu na sztukę naśladowania lecz wszystkim bez wyjątku dlatego, że piszą

Dialogi sokratyczne to pisma filozoficzne Platona napisane w formie rozmowy, którą Sokrates prowadzi z różnymi osobami. Powyższy fragment fresku Rafała Szkoła ateńska przedstawia Sokratesa w czasie rozmowy ze swoim uczniem Alcybiadesem
Źródło: domena publiczna.

wierszem. Mają więc zwyczaj mianem tym nazywać również tych, którzy wierszem wykładają jakieś zagadnienia z zakresu przyrody lub medycyny. A przecież Homera i Empedoklesa nie łączy nic poza formą wiersza i dlatego słuszniej byłoby pierwszego nazwać poetą, a drugiego raczej filozofem przyrody niż poetą. Należy zaś nazwać poetą tego, kto uprawia sztukę naśladowania, gdyby nawet nie używał różnych miar wiersza jednocześnie, jak to np. czynił Chajremon.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.

W ostatnim zdaniu Arystoteles wskazuje, co odróżnia poezję od innych tekstów – **naśladuje** ona przyrodę – czyli, jak powiedzielibyśmy dzisiaj, rzeczywistość. Nie ma więc poezji, która nie naśladowałaby rzeczywistości.

Poezja była więc, po pierwsze, jedną ze sztuk naśladowczych. Arystoteles nie posługiwał się pojęciem „sztuki”, mówił natomiast o wielu „sztukach”. Wynikało to z faktu, że nie rozumiał ich w taki sposób, w jaki my – współcześnie – rozumiemy „sztuki piękne”, czyli działalność artystyczną, którą odróżniamy od techniki czy rzemiosła. Arystoteles myślał o sztuce jako o umiejętności wytwarzania określonych przedmiotów. Była to więc umiejętność techniczna (zauważ, że greckie słowo oznaczające sztukę – *techne* – stało się źródłem współczesnego słowa „technika”).

Tak pojęte sztuki dzielił Arystoteles na te, które uzupełniają przyrodę – sztuki uzupełniające – ponieważ wytwarzają coś, czego w przyrodzie pierwotnie nie ma. Taką sztuką jest np. garncarstwo. Drugim rodzajem była natomiast grupa sztuk naśladowczych – wytwarzane przez nie przedmioty naśladowują to, co w przyrodzie już istnieje.

Pierwszym krokiem w definiowaniu poezji przez Arystotelesa było uznanie, że jest ona sztuką, a więc umiejętnością naśladowania rzeczywistości. Z pewnością zgodzisz się, że nie każdy tekst naśladuje rzeczywistość. To samo stwierdził Arystoteles – choć Empedokles napisał swój traktat filozoficzny wierszem, to tekst ten nie jest poezją. Żeby pomyśleć o poezji w sposób Arystotelesowski musisz więc najpierw ze wszystkich tekstów, które przychodzą ci do głowy wybrać tylko te, które naśladowują rzeczywistość. To oczywiście nie wszystko – sztuk naśladowczych jest wiele. Należy więc określić, na czym polega ten szczególny sposób naśladowania rzeczywistości, którym posługuje się poezja.

Na czym polega naśladowanie?

Naśladowanie to inaczej **mimesis**:

Arystoteles

“ *Retoryka-Poetyka*

Twórczość epicka, tragediowa, a także komediowa i **dytyrambiczna** oraz w przeważającej mierze **auletyka** oraz **kitarystyka** mają tę cechę wspólną, że są sztukami mimetycznymi (tj. naśladowczymi).

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.

Na czym jednak polega naśladowanie w poezji?

“ Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Podobnie bowiem jak pewni artyści (dzięki znajomości sztuki lub nabytej wprawie) naśladowują wiele rzeczy tworząc ich obrazy za pomocą rysunku postaci i barw, inni natomiast za pomocą głosu, tak wszystkie wymienione wyżej sztuki posługują się w naśladowaniu rytmem, słowem i melodią – wszystkimi tymi środkami razem lub oddzielnie.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.

Poezja naśladuje przyrodę posługując się właściwymi sobie **środkami** – rytmem, słowem i melodią (przypomnijmy, że poezja nie służyła do czytania, ale do słuchania). Arystoteles zauważa, że każda sztuka coś **przedstawia** – niech będzie znana to zarówno Arystotelesowi, jak i tobie, historia powrotu Odyseusza z wojny trojańskiej. Malarstwo przedstawi tę historię na swój sposób: np. za pomocą kolorowych obrazków na glinianych amforach. Poezja natomiast przedstawi tę samą historię inaczej – po pierwsze: posługując się wierszem, po drugie: używając odpowiedniego języka oraz środków poetyckich (na przykład metafor), a po trzecie – nadając słowom odpowiednią melodię.

Rzymska mozaika przedstawiająca Odyseusza słuchającego śpiewu syren

Źródło: licencja: CC BY 3.0.

Utwór poetycki to taki, który naśladuje rzeczywistość za pomocą środków językowych. To jednak nie wszystko – opowiada bowiem pewną historię, czyli innymi słowy, posiada akcję. Rolą poety jest właściwe uporządkowanie zdarzeń, o których zamierza opowiedzieć. W *Poetyce* Arystoteles przedstawił katalog ogólnych rozwiązań i schematów dotyczących budowania akcji, rozwiązywania konfliktów dramatycznych, budowy postaci, którymi posługują się twórcy tragedii.

O tym, w jaki sposób budowany jest utwór poetycki decyduje jego **przedmiot** oraz **sposób** naśladowania. Przedmiot to właściwa danemu gatunkowi poezji tematyka oraz łączący się z nią styl. Przykładowo, przedmiotem tragedii były losy ludzi szlachetnych, lepszych od tych, których spotkać można w rzeczywistości. Towarzyszył jej podniosły styl.

Z kolei sposób naśladowania dotyczył tego, jak przedstawiona jest akcja utworu – czy za pomocą narratora (jak w epepei), czy też w sposób dramatyczny, w którym historia opowiadana jest przez same działające na scenie postaci.

Arystoteles dokonał podziału gatunków poezji według trzech kryteriów. Po pierwsze, wyróżnił te gatunki, które posługują się wszystkimi właściwymi poezji środkami (słowem, rytmem i śpiewem). Po drugie, odróżnił od siebie tragedię i komedię, którym właściwy jest inny przedmiot. Po trzecie, odróżnił od siebie te gatunki, w których historię opowiada narrator (poezja epicka) o tych, w których historia przedstawiona jest przez działające na scenie postaci (tragedia i komedia).

Poezja w ujęciu Arystotelesa to takie utwory, które przedstawiają pewne sytuacje, które mogłyby się wydarzyć w rzeczywistości. Naśladowanie nie jest jednak odwzorowaniem – nie chodzi w nim o to, by fabuła wiernie przedstawiała wydarzenia (jeśli dotyczy wydarzeń historycznych), lecz o to, by właściwie posługiwać się środkami właściwymi poezji – do

wybranego tematu dobrać (spośród ogólnie przyjętych schematów i rozwiązań) właściwy język, styl i sposób narracji.

Prawda i prawda sztuki

Czy konsekwencją *mimesis* nie jest to, że poeta może przedstawić tylko coś, co istnieje naprawdę?

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Mówi się: poeta popełnił błąd, ponieważ przedstawił rzeczy niemożliwe. Tymczasem jest to dopuszczalne, jeśli dzięki temu osiągnie cel właściwy sztuce (cel, o jakim wcześniej była mowa), jeśli więc z tego względu ta czy inna scena utworu stanie się bardziej wzruszająca.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 362–363.

Zatem według Arystotelesa sztuka ma swój własny cel, niezależny od rzeczywistości, którą przedstawia. Jakie kryteria – oprócz wzruszenia – musi spełniać sztuka?

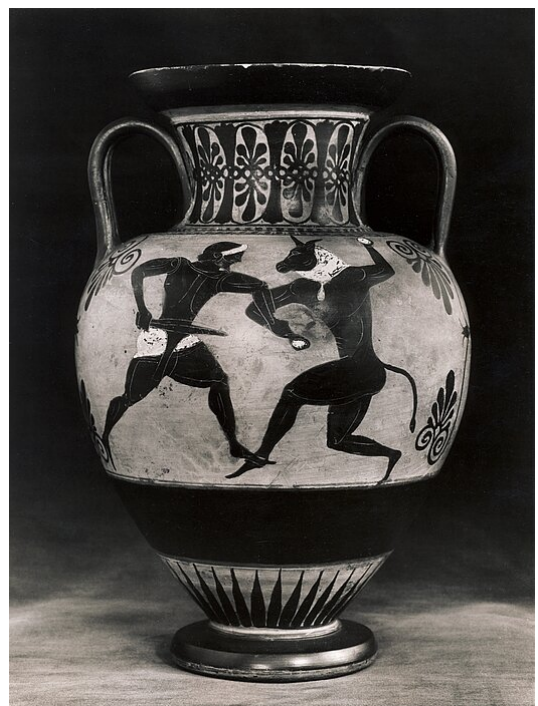
((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Ze względu na efekt artystyczny lepiej jest przecież przedstawić rzecz wiarygodną, chociaż niemożliwą, niż możliwą, lecz nie trafiającą do przekonania.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 366.

Poezja ma przede wszystkim „trafić do przekonania” – a więc fabuła utworu poetyckiego ma być w oczach widzów **prawdopodobna** – nie zaś prawdziwa. Jeżeli

Niekiedy pojęcie *mimesis* jest mylnie interpretowane: twierdzi się na przykład, że sztuka naśladowująca rzeczywistość nie może przedstawiać rzeczy niemożliwych. Arystoteles nie zgadza się z takim poglądem. Zauważ, że gdyby sztuka nie przedstawiała tego, co niemożliwe, nie byłoby w niej miejsca choćby dla postaci mitycznych. Na zdjęciu

w *Iliadzie* bogowie pomagają greckim wojownikom w walce, to według Arystotelesa nie należy pytać, czy z historycznego punktu widzenia się to wydarzyło. Należy raczej zadać pytanie, czy w świetle tego, w co wierzyli Grecy, ich bogowie mogli się tak zachować. Zauważ, że według Arystotelesa sztuka powinna być osądzana według kryteriów właściwych sztuce, a nie – wobec niej zewnętrznych (np. zgodność z faktami).

scena walki Tezeusza z Minotaurem na etruskiej wazie z VI w. p.n.e.

Źródło: domena publiczna.

Atena interweniująca w pojedynku Achillesa z Hektorem. Peter Paul Rubens, *Achilles zabijający Hektora*, ok. 1630

Źródło: domena publiczna.

Oznacza to również, że fabuła poezji (w przeciwieństwie do narracji historycznej) mówi o tym, co mogło się stać, ale też o tym, co może się przydarzyć każdemu człowiekowi – jest bowiem **ogólna**:

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Różnią się oni natomiast tym [historyk i poeta], że jeden mówi o wydarzeniach, które miały miejsce w rzeczywistości, a drugi o takich, które mogą się wydarzyć. Dlatego też poezja jest bardziej filozoficzna i poważna niż historia; poezja wyraża przecież to, co ogólne, historia natomiast to, co jednostkowe. Przez ‘ogólne’ rozumiem to, że jakaś postać będzie coś takiego mówić i czynić, co

jest zgodne z prawdopodobieństwem lub koniecznością, do czego właśnie dąży poezja, która dopiero później nadaje imiona bohaterom. Jednostkowym jest natomiast to, czego na przykład dokonał lub doznał Alcybiades.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 330.

Rolą poety jest więc wykreowanie postaci, która w danej sytuacji będzie się zachowywać w określony sposób – to, kim jest, ma dla niego drugorzędne znaczenie. Ta typowość poezji oznacza, że naśladuje ona to, co w rzeczywistości ogólne, czyli też to, co dotyczy wszystkich ludzi. W tym sensie poezja jest **uniwersalna**.

Sztuka poetycka w rozumieniu Arystotelesa polega zatem w dużej mierze na umiejętności ułożenia wydarzeń – obojętnie, czy zostały one zaczerpnięte z rzeczywistości, czy zmyślone – w taki sposób, by widz mógł odnieść je do siebie oraz uznać za prawdopodobne. To było również podstawowe kryterium oceny utworów poetyckich:

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Aby ocenić, czy to, co jakiś bohater powiedział lub uczynił, jest piękne czy nie, należy zbadać nie tylko, czy jego czyny i słowa same w sobie są szlachetne czy podłe, lecz zobaczyć: kto je mówi lub czyni, do kogo, kiedy i dlaczego.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 362–363.

Zauważ, że greckie tragedie opowiadały przede wszystkim znane wszystkim historie zaczerpnięte z mitologii. Kunszt poety nie polegał więc na wymyśleniu ciekawej fabuły, ale na jej umiejętnym przedstawieniu – na tym, **jak** ją opowiada. Arystoteles nie posługiwał się w poetyce pojęciem **formy**, ale jego skupienie na sposobie działania poezji przygotowało pod nie grunt. Pojawi się ono w tym znaczeniu w późniejszej estetyce. Postulat Arystotelesa, by poeta dobierał właściwą, odpowiednią formę do tematu, o jakim opowiada, stanie się natomiast w późniejszej estetyce podstawą zasady *decorum* (łac.), czyli stosowności.

Co jest celem poezji?

Utwory poetyckie tym się różnią od innych, że naśladują rzeczywistość – to jest ich cecha wspólna. Natomiast samo naśladowanie służy według Arystotelesa określonej celowi:

Arystoteles

“ **Retoryka-Poetyka**

Fabula dramatyczna powinna być tak ułożona, aby nawet nie oglądając sztuki w teatrze słuchacz odczuwał trwogę i litość w wyniku samego rozwoju zdarzeń.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 337.

Celem poezji jest zatem **oddziaływanie** na odbiorcę, a konkretnie – na jego uczucia. W zacytowanym przykładzie mowa jest o tragedii – powinna wzbudzić ona w widzach litość oraz trwogę. To ważny element teorii poezji Arystotelesa. Kiedy zdefiniował tragedię, skupił się nie tylko na opisanu jej elementów, ale również odpowiedział na pytanie czemu ma ona służyć:

“ Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Tragedia jest to naśladowcze przedstawienie akcji poważnej, skończonej i posiadającej (odpowiednią) wielkość, wyrażone w języku ozdobnym, odmiennym w różnych częściach dzieła, przedstawienie w formie dramatycznej, a nie narracyjnej, które przez wzbudzenie litości i trwogi doprowadza do ‘oczyszczenia’ (gr. *katharsis*) tych uczuć.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 323.

Wzbudzanie uczuć nie jest celem samym w sobie, ale spełnia ważną funkcję – doprowadza do emocjonalnego oczyszczenia u widzów. Taki jest według Arystotelesa sens istnienia poezji. W innej części *Poetyki* dowodził, że tragedia wywodzi się z dytyrambów, czyli pieśni religijnych. Ta rytualna geneza tragedii wskazuje, że, ze względu na swój „oczyszczający” charakter, poezja pełniła niezwykle ważną funkcję psychologiczną i społeczną.

Czym jest poezja?

Wróćmy do głównego pytania postawionego we wprowadzeniu – czym jest poezja? – i zbierzmy informacje, które pojawiły się w tym materiale. Dla Arystotelesa poezja należy do sztuki słowa. Jest zatem umiejętnością tworzenia tekstów i samym działaniem twórczym. Jednak nie każdy tekst jest dla Arystotelesa tekstem poetyckim. Poezja nie jest bowiem tym samym, co sztuka słowa, lecz tylko jedną z jej odmian. Zaliczają się do niej teksty mimetyczne, czyli takie, które naśladują rzeczywistość.

Arystoteles nie definiuje samego terminu *mimesis*, bo zakłada, że jego czytelnik je rozumie. *Mimesis* rozumiano w tamtych czasach przede wszystkim jako czynność aktora, który za pomocą właściwych sobie środków, jak np. gesty, naśladuje coś, co istnieje realnie – np. emocje, które przeżywają ludzie. Teksty, które w analogiczny sposób naśladują rzeczywistość, są dla Arystotelesa poezją.

Definicja Arystotelesa – pierwsza znana nam definicja poezji – różni się od współczesnej. Uznanie naśladownictwa za cechę definicyjną poezji sprawia bowiem, że nie wszystkie teksty pisane wierszem można do niej zaliczyć, jak na przykład pochodzący z V w. p.n.e. poemat *O naturze* Empedoklesa z Akragas. Wprawdzie został on napisany wierszem, lecz nie posiada innych elementów, które według Arystotelesa powinna posiadać poezja.

Teksty poetyckie to takie, które naśladują rzeczywistość używając właściwych sobie środków (rytmu, melodii i słowa), opowiadają historie o podniosłej lub komicznej tematyce i robią to za pośrednictwem narratora lub poprzez wchodzące na scenę postaci. Ich fabuła układana jest z pewnych typowych, schematycznych elementów (Arystoteles przedstawił w „*Poetyce*” ich katalog, lecz tylko w odniesieniu do tragedii). Kluczowym aspektem poezji jest jednak cel, któremu te formalne środki są zawsze podporządkowane. Celem tym jest oddziaływanie na odbiorcę – wywołanie w nim określonego przeżycia. W przypadku tragedii celem tym jest *katharsis*. Możemy jednak przypuszczać, że według Arystotelesa każdy gatunek poezji posiadał właściwy sobie cel.

Słownik

auletyka

(gr. *aulos*) sztuka gry na aulosie, instrumencie dętym przypominającym piszczałkę

decorum

(łac. *decorum* – stosownie, przyzwoicie) estetyczna zasada stosowności, która wskazuje normy właściwego zharmonizowania elementów dzieła literackiego; celem jest uzyskanie odpowiedniości stylu (słownictwa, stóp metrycznych) do treści. Zasada *decorum* została sformułowana w starożytności i miała istotny wpływ na późniejszą estetykę. W *Poetyce* Arystotelesa odpowiada jej grecki termin *prepon*

dytyramb

(gr. *dithyrambos* – przezwisko Dionizosa) w greckiej liryce pieśń pochwalna na cześć Dionizosa, patetyczna i wzniosła; śpiewana podczas świąt dionizyjskich przez chór

katharsis

(gr. *katharsis* – oczyszczenie) oddziaływanie sztuki na odbiorcę, które polega na wzbudzeniu w nim uczuć litości oraz trwogi (w przypadku tragedii); w wyniku tak silnego przeżycia emocjonalnego następuje oczyszczenie z tych namiętności

kitarystyka

(gr. *kithára*) sztuka gry na kitarze, instrumencie strunowym będący odmianą liry

mimesis

(gr. *mimesis* – naśladowanie, podobieństwo) kategoria estetyczna określająca stosunek sztuki do rzeczywistości jako naśladowanie rzeczywistości w sztuce za pomocą odpowiednich środków artystycznych

poezja

(gr. *poíesis* – tworzenie, wytwórczość, sztuka poetycka) u Arystotelesa: sztuka słowa naśladowująca przyrodę i posługująca się językiem ozdobnym (wierszem)

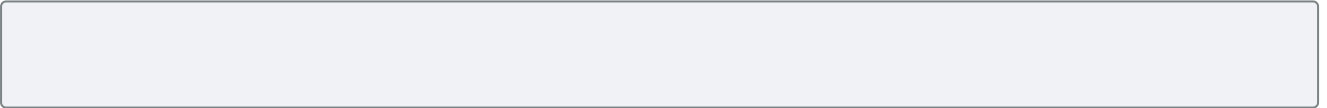
nomos

(gr. *nómos* – prawo, ustawa) jeden z gatunków poezji starogreckiej – pieśń pochwalna ku czci Apollina

Mapa myśli

Polecenie 1

Na podstawie tekstu źródłowego opracuj mapę myśli, która uporządkuje najważniejsze pojęcia i wiadomości dotyczące naśladownictwa, genezy twórczości poetyckiej oraz gatunków poezji.

((Arystoteles

Rozdział IV. Geneza i rozwój twórczości poetyckiej: epopei, jambu, tragedii

Sztuka poetycka, jak się zdaje, swe powstanie zawdzięcza głównie dwu przyczynom tkwiącym głęboko w naturze ludzkiej. Instynkt naśladowczy jest bowiem przyrodzony ludziom od dzieciństwa i tym właśnie człowiek różni się od innych zwierząt, że jest istotą najbardziej zdolną do naśladowania. Przez naśladowanie zdobywa podstawy swej wiedzy, a dzieła sztuk naśladowczych sprawiają mu prawdziwą przyjemność.

Potwierdzają to fakty naszego doświadczenia. Są przecież takie rzeczy, jak np. wygląd najbardziej nieprzyjemnych zwierząt czy trupów, na które patrzymy z uczuciem przykrości, z przyjemnością natomiast oglądamy ich szczególnie wiernie wykonane podobizny. A wynika to stąd, że poznanie sprawia najwyższą przyjemność nie tylko filozofom, lecz również wszystkim ludziom. Ci ostatni korzystają jednak z tego w niewielkim stopniu. Dlatego cieszy nas oglądanie obrazów, że patrząc na nie jesteśmy w stanie rozpoznać i domyślić się, co każdy z nich przedstawia, że np. ten przedstawia to a to. A jeśli się zdarzy, że nie widzieliśmy wcześniej przedstawionego

przedmiotu, przyjemność sprawi nam nie sam jego wizerunek, lecz raczej staranne wykonanie dzieła, jego koloryt lub inne tego rodzaju zalety.

Skoro wrodzony jest nam instynkt naśladowczy oraz poczucie melodii i rytmu (oczywiste to przecież, że miary wierszowe są częsteczkami różnych rytmów), dlatego ci, którzy pierwotnie byli najbardziej uzdolnieni w tym kierunku, doskonalić stopniowo swą sztukę improwizacji, dali początek poezji. Z kolei nastąpił naturalny podział poezji na dwa kierunki. Szlachetniej usposobienie twórcy naśladowali bowiem piękne czyny ludzi szlachetnych, natomiast twórcy o usposobieniu bardziej pospolitym przedstawiali czyny ludzi złych, tworząc początkowo „szyderstwa”, jak tamci – hymny i pochwały. [...] Jednocześnie pojawiło się też stosowne do charakteru tych utworów **metrum**, które dlatego obecnie nazywamy jambicznym („szyderczym”), ponieważ w tym właśnie metrum „szydzono z siebie wzajemnie”. Jedni z dawnych poetów tworzyli więc w wierszu heroicznym, inni w **jambicznym**. [...]

Kiedy zaś pojawiła się komedia i tragedia, poeci, znajdując naturalne upodobanie w jednym lub w drugim rodzaju twórczości, jedni zamiast jambów zaczęli tworzyć komedie, inni zamiast epopei – tragedie, ponieważ te formy twórczości uznano za wyższe i cenniejsze od poprzednich. [...].

Zarówno tragedia, jak komedia narodziły się z improwizacji: tragedia z improwizacji tych, którzy intonowali **dytyramb**, komedia – z improwizacji intonujących pieśni falliczne, które jeszcze dzisiaj wykonuje się w wielu miastach. Tragedia rozwinęła się zatem stopniowo przez udoskonalenie każdego pojawiającego się elementu i po przejściu wielu przeobrażeń zatrzymała się w rozwoju, kiedy osiągnęła swą najdoskonalszą postać. Liczbę aktorów z jednego do dwu pierwszy powiększył Ajschylos; on też ograniczył rolę chóru i naczelne miejsce zapewnił dialogowi. Sofokles zaś dodał trzeciego aktora i dekoracje sceniczne. Tragedia uzyskała poza tym

odpowiednią wielkość, porzuciwszy krótkie wątki i żartobliwy język, które zawdzięczała swojemu pochodzeniu z dramatu satyrowego; dość późno również przybrała dostojną postać i metrum jambiczne zajęło miejsce tetrametru trocheicznego. Dopóki bowiem miała ona charakter satyrowy i w większym stopniu była związana z tańcem, posługiwała się tetrametrem trocheicznym, lecz gdy zyskał na znaczeniu dialog, sama natura znalazła dla niej właściwą formę wiersza. Bo ze wszystkich miar wierszowych najbardziej nadaje się do rozmowy metrum jambiczne. Świadczy przecież o tym fakt, że w codziennej rozmowie posługujemy się najczęściej **jambami** [...].

Źródło: Arystoteles, *Rozdział IV. Geneza i rozwój twórczości poetyckiej: epepei, jambu, tragedii*, [w:] tegoż, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 319–322.

Polecenie 2

Wynotuj z tekstu dwie przyczyny, dla których czerpiemy przyjemność z odbioru dzieł sztuki.

Polecenie 3

Spróbuj podsumować wiedzę, odpowiadając na wybrane pytanie:

- Jakie twoim zdaniem mogą być źródła sztuki poetyckiej?
- Jak ważna jest twoim zdaniem forma w sztuce?
- Jaką rolę w twoim życiu pełni sztuka?

Słownik

dytyramb

(gr. *dithyrambos* – przezwisko Dionizosa) w greckiej liryce pieśń pochwalna na cześć Dionizosa, patetyczna i wzniosła; śpiewana podczas świąt dionizyjskich przez chór

jamb

(gr. *iambos*) stopa wierszowa złożona z sylaby krótkiej i długiej

jambiczny

o satyrycznej lub żartobliwej treści

metrum

(łac. *metrum* – miara) schemat układu elementów dźwiękowych powtarzających się regularnie w wersach lub strofach, określający porządek rytmiczny wiersza

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Fabula utworu poetyckiego według założeń estetyki Arystotelesa powinna być...

☐ prawdopodobna.

☐ zmyślona.

☐ tajemnicza.

☐ prawdziwa.

Ćwiczenie 2

Którym z wymienionych pojęć Arystoteles nie posługiwał się w swojej estetyce?

☐ poezja

☐ *katharsis*

☐ *decorum*

☐ *mimesis*

((Arystoteles

Retoryka-Poetyka

Przyjrzyjmy się więc od początku zarzutom podnoszonym przeciw sztuce poetyckiej. Mówi się: poeta popełnił błąd, ponieważ przedstawił rzeczy niemożliwe. Tymczasem jest to dopuszczalne, jeśli dzięki temu osiągnie cel właściwy sztuce (cel, o jakim wcześniej była

mowa), jeśli więc z tego względu ta czy inna scena utworu stanie się bardziej wzruszająca.

Źródło: Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. Henryk Podbielski, Warszawa 1988, s. 362–363.

Ćwiczenie 3

Rozpoznaj kategorię estetyczną, do której odnosi się powyższy fragment *Poetyki* Arystotelesa.

☐ *ethos*

☐ *katharsis*

☐ *mythos*

☐ finalizm

☐ *mimesis*

Ćwiczenie 4

Które z wymienionych problemów zostały omówione w *Poetyce* Arystotelesa, a które nie?

	tak	nie
problem wpływu sztuki na odbiorcę	☐	☐
znaczenie biografii autora dla interpretacji dzieła	☐	☐
problem związku między poetyckim przedstawieniem a rzeczywistością	☐	☐
symboliczny sens dzieła poetyckiego	☐	☐

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Rozstrzygnij, które z zamieszczonych w tabeli stwierdzeń są prawdziwe, a które fałszywe w świetle założeń estetyki Arystotelesa.

stwierdzenie	prawda	fałsz
Fabula tragedii powinna być skonstruowana w taki sposób, żeby widzowie uznali ją za prawdziwą.	☐	☐
Według Arystotelesa epika zalicza się do poezji.	☐	☐
Mimetyzm oznacza oczyszczenie uczuć w wyniku odbioru dzieła sztuki.	☐	☐
Melodia jest jednym z środków naśladowczych, którymi posługuje się poezja.	☐	☐

Ćwiczenie 7

Zastanów się i odpowiedz, jaki cel Arystoteles stawiał poezji. W swojej wypowiedzi odnieś się do przykładu gatunku tragedii. Zastanów się, czy jego pogląd daje się zastosować do znanych ci, współczesnych utworów literackich, np. powieści. Zapisz swoje spostrzeżenia.

Ćwiczenie 8

Przedstaw własnymi słowami główne problemy *Poetyki* Arystotelesa, a następnie, na wybranym przykładzie, zastanów się, czy za sztukę mimetyczną można uznać kino.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Mazur

Przedmiot: Filozofia

Temat: Czytanie *Poetyki* Arystotelesa – główne problemy teorii poezji

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, uczniowie klasy I liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XII. Początki estetyki. Uczeń:

3) omawia wybrane treści *Poetyki* Arystotelesa – pierwszego systematycznego dzieła z zakresu teorii i filozofii literatury: typologia sztuki poetyckiej, koncepcja tragedii, pojęcia *mimēsis* i *katharsis* (jedno zagadnienie do wyboru).

Lektura obowiązkowa

4) Arystoteles, fragmenty z następujących pism (w związku z działem VIII pkt 4 treści nauczania): *Etyka nikomachejska* (ks. II, 7–8, 1107 a), (w związku z działem XII treści nauczania): *Poetyka* (ks. IV, 1448 b – 1449 a);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji. Uczeń:

- objaśnia pojęcie sztuki jako umiejętności wytwarzania czegoś według reguł;
- objaśnia arystotelesowskie pojęcie poezji;
- wyjaśnia pojęcia *mimēsis* i *katharsis*.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rozpoznaje wpływ starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię;
- zna i charakteryzuje główne dyscypliny filozoficzne, opisuje ich problematykę i posługuje się odpowiednią terminologią;

- dostrzega w poglądach filozofów paradygmaty myślowe, które są obecne w kulturze na przestrzeni wieków.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- analiza i interpretacja tekstów;
- metoda ćwiczeń przedmiotowych;
- rozmowa kierowana;
- mapa myśli;
- praca z materiałami multimedialnymi.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w emateriale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Nauczyciel przedstawia temat i cele lekcji. Wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.
2. Rozmowa kierowana. Nauczyciel pyta uczniów, czym jest sztuka. Prosi o podanie różnych skojarzeń z tym słowem. Efektem tej części lekcji powinno być sformułowanie definicji sztuki, z uwzględnieniem rozumienia jej jako umiejętności wytwarzania czegoś według reguł.
3. Nauczyciel zwraca uwagę uczniów na istnienie różnych gatunków literackich i zadaje uczniom pytanie: *Co to jest poezja?*

Faza realizacyjna

1. Uczniowie zapoznają się z treścią bloku tekstowego. Wspólne omówienie przedstawionych przez Arystotelesa pojęć.
2. Tworzenie mapy myśli. Uczniowie pracują w parach i na podstawie treści w sekcji „Przeczytaj” oraz materiałów źródłowych sporządzają mapę myśli prezentującą główne

pojęcia *Poetyki* Arystotelesa.

3. Wybrani uczniowie prezentują swoją mapę myśli. Nauczyciel koryguje i uzupełnia informacje.
4. Realizacja zadań interaktywnych z e-materiału wskazanych przez nauczyciela.

Faza podsumowująca

Nauczyciel zadaje uczniom pytania podsumowujące, np.

- *Czym jest poezja dla Arystotelesa?*
- *Na czym polega naśladowanie w poezji?*
- *Co jest celem poezji?*

Praca domowa

Zastanów się i napisz własnymi słowami odpowiedź na pytanie: *Dlaczego według Arystotelesa poezja jest bardziej filozoficzna niż historia?*

Materiały pomocnicze:

- Robert K. Zawadzki, *Racjonalne i nieracjonalne zasady poezji u Horacego i Arystotelesa*, „Collectanea Philologica” 2009, vol. 9, s. 155-167.
- Cezary Zalewski, *Nieemożliwa „katharsis”: Roman Ingarden i Paul Ricoeur czytają „Poetykę” Arystotelesa*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 2010, nr 4, s. 207-220.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Nauczyciel może wykorzystać mechanizm mapy myśli do pracy grupowej metodą śnieżnej kuli. Uczniowie uzupełniają mapę myśli początkowo indywidualnie, potem łączą się w pary, by porównać swoje odpowiedzi. Następnie dyskutują w grupach 4-osobowych, 8-osobowych itd. Pod koniec pracy powstaje jedna wersja mapy myśli, wspólna dla całej klasy.